

O'ZBEK XALQ O'YINLARI ASOSIDA O'QUVCHILARNI MA'NAVIY TARBIYALASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Niyozmatov Anvar,
Urganch davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada milliy o'yinlarning o'zbek xalqining ijtimoiy madaniy hayotidagi o'rni yoritilgan. Shu bilan birga xalq o'yinlarining insonni hayotga dastlabki tayyorlash jarayonida tarbiyaning muhim omil ekanligi ko'rsatilgan. Xalq o'yinlari eng avvalo atrof muhit bilan bog'liqligi ochib berilgan.

Kalitsozlar: Xalq o'yinlari, "Podsho-vazir", ma'naviy tarbiya, rolli o'yinlar, murakkab o'yinlar.

ОСОБЕННОСТИ ДУХОВНОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ УЗБЕКСКИХ НАРОДНЫХ ИГР

Ниёзматов Анвар,
Преподаватель Ургенчского государственного педагогического института

Аннотация: В данной статье описывается роль Национальных игр в общественной и культурной жизни узбекского народа. Наряду с этим было показано, что народные игры являются важным воспитательным фактором начальной подготовки человека к жизни. Прежде всего, определено, что народные игры связаны с окружающей средой.

Ключевые слова: Народные игры, «Царь-визирь», духовное воспитание, ролевые игры, сложные игры.

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF SPIRITUAL EDUCATION OF STUDENTS BASED ON UZBEK FOLK GAMES

Niyozmatov Anvar,
Teacher of Urganch State Pedagogical Institute

This article describes the role of the National Games in the social and cultural life of the Uzbek people. In addition, it was shown that folk games are the important factors in the initial preparation of a person for life. First of all, it is revealed that folk games are related to the environment.

Folk game, «King-Minister», spiritual education, role-play games, complex games.

Bugun biz ajdodlarimiz tajribasiga, xalq tarbiyasi va ta'limining kelib chiqishiga tobora ko'proq qaytmoqdamiz, chunki bugungi kunning ko'plab murakkab savollariga aynan shu yerda javob topamiz. Avlodlarning o'zaro munosabatigina yosh avlodni to'g'ri tarbiyalash va kamol toptirish imkonini berishi tobora ayon bo'lmoqda. Xalq ta'limining donoligi tarixan tasdiqlangan tajriba sifatida zamonaviy ta'lim tizimlarining asosiga aylanishi kerak. O'zbekiston Respublikasining turli viloyatlarida bolalar bog'chalari, maktablar, litseylar, gimnaziyalar yaratilmoqda, ularda xalq madaniyatining alohida tarkibiy qismlari asosiy ta'lim vositasi sifatida qo'llaniladi: folklor, xalq bayramlari, hunarmandchilik, o'yinlar va boshqalar.

O'yin insonga xos bo'lgan faoliyat turlaridan biridir. Uning mohiyati haqiqatni aks ettirish, o'zgartirish qobiliyatidadir. Shuning uchun ham u har doim nafaqat o'qituvchilar, balki faylasuflar, etnologlar, psixologlar, shifokorlar, folklorshunoslar, ekologlar va boshqa tadqiqotchi olimlarning e'tiborini tortgan.

Jumladan: rolli o'yinlar (A.I.Tkachenko, E.A.Fomin), ochiq o'yinlar (I.M.Korotov, V.I.Lyax), harbiy sport (P.D.Lukashov), didaktik (E.A.Dishinskiy, V.M.Zaxarov, E.E.Seletskaya) va yuqoridagi turlarning u yoki bu kombinatsiyasini ifodalovchi «murakkab o'yinlar» ta'limining umumiy muammolari (L.M.Ivanova, G.A.Lyapina, S.A.Shmakov) o'rganilgan. Bundan tashqari, xalq o'yinlarini izlash, tadqiq qilish va xalq orasida targ'ib qilishda shu sohaning olimlari T.S. Usmanxodjaev, F.Nasriddinov, G.Jahongirov, Abdurahim Abdurahmon Rahim o'g'li, M.M. Rahimov, X.A. Meliyev[1] o'zlarining munosib ulushlarini qo'shganlar.

Har bir fan barcha uchun o'yin faoliyatining eng muhim jihatini o'rganishga alohida e'tibor beradi. Pedagogika, birinchi navbatda, o'qituvchilar tomonidan o'z talabalari va o'quvchilari uchun ma'lum bir maqsadni ko'zlagan holda uyushtiriladigan o'yinlarni o'rganadi. Har qanday to'g'ri (pedagogik) tashkil etilgan o'yin orqali u yoki bu darajada o'yinchilarning g'oyaviy-axloqiy tarbiyasini amalga oshirish mumkin. Hatto jamoaviy o'rnatilgan o'yin qoidalariga rioya qilish uchun g'amxo'rlik ham ongli intizom, halollik, kollektivizm va boshqa fazilatlarining namoyon bo'lishini talab qiladi.

Umuman olganda, bolalarda jamoaviy o'yindagi xatti-harakatlar qat'iy qoidalarga bo'ysunadi.

«Qoidalar bilan» an'anaviy hovli o'yinlari (teglar, bekinmashoq, va boshqalar) hamkorlik qonunlarini o'rgatishning muhim maktabiga aylanib bormoqda: bola o'z tajribasidan cheklovlar zarurligini anglay boshlaydi, shunday qilib, guruh ijtimoiy birlik sifatida parchalanmasligi va harakat qilishi mumkin.

Harakatlarning xilma-xilligi, vaziyatlar, munosabatlarning noaniqligi, ularni yo'lda aniqlash juda qiyin, bolalarni nafaqat o'ynash, balki muloqotni tartibga solish, ayniqsa qiyin holatlarda qoidalar muhimligini his qiladi. O'yinda bola mustaqil harakatlarni amalga oshiradi va ular uchun javobgarlikni o'z zimmasiga oladi, bu faqat o'yin qoidalari va bolalar jamoasida hukmron bo'lgan iqlim bilan belgilanadi. Jamoadagi munosabatlar nafaqat bevosita o'yin bilan bog'liq. O'yin fonida do'stlik paydo bo'ladi va tashqariga chiqadi. Bolalar o'rtasida o'yin asosida yetakchilar, guruhlar paydo bo'ladi, xarakterlar ochiladi.

O'yin tajribasining yetishmasligi keyinchalik uyatchanlikka, odamlar bilan til topisha olmaslikka, begonalashishga va tengdoshlarning noto'g'ri tushunishiga olib kelishi mumkin.

Shunday o'yinlar mavjudki, ularda o'yinchining ma'naviy fazilatlarini shakllantirish butun o'yinning asosiy mazmuni hisoblanadi. Ba'zi mualliflar, xususan, V.N. Grigoryev, ijtimoiy yo'naltirilgan xalq o'yinlarining shartli ravishda munosabatlar o'yinlari deb ataladigan maxsus bo'limini ajratadi. Ularning o'zagi rolli o'yinlardir. Ular orasida, ayniqsa, ko'p qirrali va tematik birligidan kelib chiqqan holda, o'smirlarning jangovar o'yinlari aniqlanadi.

Rolli o'yinlar shunchalik xilma-xilki, ular yig'indisida nafaqat atrofdagi dunyoning xilma-xilligini, balki bolalar o'rtasidagi munosabatlarning butun vujudini aks ettiradi.

Biroq, ko'pgina o'yinlarni bitta ta'lim vazifasi bilan bog'lash qiyin. Bu, birinchi navbatda, xalq o'yinlariga tegishli. Va biz bu holda ularning shaxsiyatga ko'p tomonlama, murakkab ta'siri haqida gapiramiz. Eksperimental ishda biz bolaning turli xil jismoniy va aqliy fazilatlarini rivojlantirish uchun mo'ljallangan o'yinlarni kiritdik: ular uning xotirasini, tezkor aqlini, kuchini, chidamliligini, epchilligini va xulq-atvor me'yorlari haqidagi tasavvurni rivojlantiradi.

Xalq o'yinlarining mohiyati va o'ziga xosligi (erkin faoliyat, cheklangan makon va vaqt, tartib, o'yinchilar uchun majburiy bo'lgan munosabatlar normalari va qoidalarining mavjudligi, taranglik, rollarni taqsimlashda ixtiyoriylik va tenglik, jamoaviy xarakter, guruhning yosh tarkibi, uskunalarining soddaligi va qulayligi va boshqalar) bolalarni tezda ularga qo'shish, sharoitlarni o'zgartirish va eng muhimi, bevosita kuzatishni tashkil qilish va o'yinchilarning harakatlari va xatti-harakatlarini bema'lol boshqarish imkonini beradi.

Bizning fikrimizcha, maxsus tanlab olingan, ta'lim jarayoniga organik tarzda kiritilgan xalq o'yinlari har bir shaxsning individual rivojlanishidagi yetishmayotgan tomonlarni to'ldirishi, xatti-harakatlari va munosabatlariga ta'sir qilishi mumkin, chunki bu faoliyat turi, bir tomondan, ularning shaxsiy xususiyatlarini o'z ichiga oladi. Mas'uliyat tashabbuskorlik va boshqa tomondan, shaxsiy rivojlanish jarayonini maqsadli boshqarish imkoniyati.

«Xalq o'yini» atamasining o'zi pedagogik adabiyotda zamonaviy ilmiy manbalarda quyidagi ta'rif berilgan: «Xalq o'yinlari - bu o'yinlarning o'zini ham, turli xil o'yin-kulgi, tomoshalar, musiqa, qo'shiq, she'riyat va tasviriy san'at, shuningdek, e'tiqod va xalq sport turlarini bildiruvchi atama bo'lib, ular o'yin-kulgi asosiga ega bo'lib, teatr, sirk, raqs elementlarini o'z ichiga oladi. [2].

O'yinning ta'lim va tarbiya vositasi sifatidagi qat'iy ilmiy asoslanishi birinchi marta Y.A. Kamenskiy - buyuk slavyan o'qituvchisi o'yinlarning amaliy tomoniga alohida ahamiyat bergan.

Har qanday xalqning madaniy-tarixiy taraqqiyotida o'yin kishilarni hayotga dastlabki tayyorlash jarayonida tarbiyaning muhim omili bo'lgan. Ushbu munosabatning markazida atrof-muhining xususiyatlari yotadi.

Mavzu jihatidan keng va xilma-xil bo'lgan o'yin faoliyati asosan obyektiv voqelikning o'ziga xos shakllarini aks ettiradi. Tarixiy rivojlanish jarayonida u ma'lum bir xalqning o'ziga xos turmush tarzi, dunyoqarashi, madaniy rivojlanish darajasi, millatlararo, madaniy aloqalar va boshqalar kabi o'zgarish omillarini namoyon qiladi. Xalq o'yinlari avloddan-avlodga takomillashtirilmoqda. Har qanday o'yinda bolalar to'g'ridan-to'g'ri hayot tajribasidan, ilgari o'tkazilgan shunga o'xshash o'yinlardan olingan taassurotlardan kelib chiqqan holda, kattalar dunyosining hayoti haqidagi g'oyalarini keltiradilar. Rolli o'yinlar alohida ahamiyatga ega. Y.V. Geronimus shunday deb yozadi: "Sayohatchilar va etnograflarning tarixiy rivojlanishning nisbatan past darajasida bo'lgan jamiyatdagi mavqei haqidagi materiallarni o'z ichiga olgan tadqiqotlari bolalar o'yinining kelib chiqishi va rivojlanishi to'g'risida faraz qilish uchun yetarli asoslar beradi. Jamiyat rivojlanishining dastlabki bosqichlarida, oziq-ovqat olishning asosiy usuli mevalarni yiqitish va qutulish mumkin bo'lgan ildizlarni qazish uchun eng oddiy asboblardan (tayoqlardan) foydalanish bilan yig'ish bo'lganida, o'yin mavjud emas edi. Bolalar kattalar hayotiga erta kirib, oziq-ovqat olish va asboblardan foydalanishni amalda o'rgandilar. Mehnat qurollarining murakkablashishi, ovchilik, chorvachilik, ketmonchilikka o'tish bolaning jamiyatdagi mavqeini sezilarli darajada o'zgarishiga olib keldi. Bo'lajak ovchi, chorvador va boshqalar uchun maxsus tayyorgarlik zarur edi. Shu munosabat bilan kattalar asboblarning aniq nusxasi bo'lgan, lekin

kichikroq, bolalar uchun maxsus moslashtirilgan asboblari (pichoq, kamon va o'qlar va boshqalar) yasashni boshladilar. Uy mashqlari bor edi. Bolalar asboblari bolalarning o'sishi bilan ko'payib, kattalar asboblarining barcha xususiyatlarini asta-sekin egallab oldi. Umuman olganda, jamiyat bolalarni kelajakdagi ishning eng mas'uliyatli va muhim sohalarida ishtirok etishga tayyorlashdan juda manfaatdor va kattalar bolalarning o'yin-mashqlariga har tomonlama hissa qo'shadilar.

Mehnat qurollarining murakkablashishi va jamiyatda mehnat taqsimotining yanada kengayishi bilan bolalar asta-sekin ishlab chiqarish faoliyatining ular uchun mavjud bo'lmagan sohalaridan chetlashtirilmoqda. Bolalar uchun hajmining pasayishi bilan murakkab mehnat qurollari faqat tashqi o'xshashlikni saqlab, o'z funksiyalarini yo'qotdi. Bu birinchi majoziy o'yinchoqlar, keyin esa faqat kattalar ishlaydigan narsalarga o'xshash o'yinchoqlar paydo bo'lishiga olib keldi. Syujetli-rolli (yoki syujetli) o'yin paydo bo'ladi, unda bola kattalarning ayrim harakatlariga mos keladigan rolni o'z zimmasiga oladi va bajaradi. O'z holiga tashlab qo'yilgan bolalar o'zlarining maxsus o'yin hayotini birlashtiradi va tashkil qiladi, uning asosiy xususiyatlarida kattalarning ijtimoiy munosabatlari va mehnat faoliyatini aks ettiradi. Rolli o'yinda obyektiv harakatlarning takror ishlab chiqarilishi fonga o'tadi, ijtimoiy munosabatlar va mehnat funksiyalarining takrorlanishi birinchi o'ringa chiqadi[3].

Zamonaviy bolaning individual rivojlanishida o'yin katta ahamiyatga ega. O'yin uchun uning faoliyatining asosiy shakllaridan biri bo'lib, atrofidagi obyektlar dunyosini, insoniy munosabatlarni, o'zining funksional imkoniyatlarini o'zlashtiradi va shu bilan birga butun bolaning hayoti uchun alohida lazzat yaratadi. O'yin - bu maktabgacha yoshdagi bolaning amaliy rivojlanishi, yetakchi faoliyati. O'smirlik va yoshlik davrida jamiyatdagi ijtimoiy xulq-atvor normalari o'yin tarzida o'zlashtiriladi, shaxsning o'zini o'zi belgilashi va o'zini o'zi tasdiqlashi sodir bo'ladi. Kattalar uchun o'yin bo'sh vaqt va dam olish shakli, shuningdek, bolalar va nabiralarni tarbiyalash, ularga zarur hayotiy tajribani o'tkazish vositasidir.

O'yinning tarixiy rivojlanishi takrorlanmaydi. Ontogenezda, xronologik jihatdan, birinchisi, maktabgacha yoshdagi bolaning ijtimoiy ongini shakllantirishning eng muhim manbasi bo'lib xizmat qiladigan rol o'yin. Rolli o'yinda bola o'zini kattalar bilan birlashtiradi va o'zi tomonidan maxsus yaratilgan sharoitlarda ularning funksiyalari va ular o'rtasidagi munosabatlarni takrorlaydi. O'yin sharoitlarining o'ziga xos xususiyati - bu kattalar harakat qiladigan haqiqiy obyektlarni o'yinchoqlar bilan almashtirish, bu bola uchun odamlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni ta'kidlash uchun zarurdir. Rolli o'yin - bu bolaning ijtimoiy munosabatlarini unga mavjud bo'lgan ko'rinishlarda modellashtirish va shu bilan ularni tanlash shakli. Bu uning asosiy vazifasi va bolalik davrida bolaning shaxsini rivojlantirish uchun ahamiyatli.

Rolli o'yinning mazmuni bola tomonidan o'z zimmasiga olgan rolida amalga oshiriladi. Har bir rol muayyan xatti-harakatlar qoidalarini o'z ichiga oladi. Ularga bo'ysunish har qanday rol o'yinning eng muhim jihati. Qoidalarga bo'ysunish bolaning o'yindan zavqlanishi bilan bog'liq. Bu bog'liqlikni birinchi marta Vygotskiy paradoks shaklida ta'kidlagan: «O'yindagi bola kasal kabi yig'laydi va o'yinchi kabi quvonadi». Muayyan rolni bajarishda bola vaziyatning jozibadorligi bilan emas, balki rolni o'ynash qoidalari bilan boshqariladi. Shunday qilib, har qanday rol o'yinda to'g'ridan-to'g'ri impulslar bilan kurash olib boriladi, o'z zimmasiga olgan rolga bo'ysunish zarurati, o'zboshimchalik bilan xatti-harakatlar shakllari shakllanadi.

Misol uchun, Xorazm vohasida ham ko'pgina o'ziga xos qiziqarli xalq milliy o'yinlari mavjud bo'lib, ular uzoq zamonlardan buyon o'ynalib, avloddan-avlodga meros bo'lib kelgan.

Shunday o'yinlardan biri "Podsho-vazir" o'yinidir. Bu o'yin to'y va ziyofatlarda, yigitlar davrasida navbatma-navbat oshiq otarish (tashlash) yo'li bilan o'ynalgan.

Oshiq so'yilgan qo'yning keyingiikki oyog'I tizzasi bo'g'imidan ajratib olingan. Oshiqning to'rt tomonini ham o'z nomi bo'lib, uning yuqoridagi botiq tomoni "olchi-podshoh", pastki tekis tomoni "tovva-vazir", yonbosh qabariq tomoni "pikka-so'fi (aybsiz)", unga qarama-qarshi bo'lgan botiq tomoni "chikkagunohkor"likni bildirgan.

Bu o'yinda yigitlar davrasining o'ng tomonidagi kishi oshiq tashlab o'yinni boshlab bergan. So'ngra galma-gal o'z navbati bilan oshiq tashlash davom etib, davrani qayta-qayta aylanavergan. Oshiq tashlash davomida podsho va vazir aniqlanmaguncha gunohkorlar hisobga olinmagan. Podsho va vazir esa oshiq tashlash yo'li bilan davra ishtirokchilaridan saylangan.[4].

Vazirlik lavozimiga erishgan kishi qamchidek eshib tayyorlangan durrani qo'lga oladi va oshiq'I olchi tushgan kishining oldiga borib, unga podshohlik toji sifatida salla o'raydi. So'ngra ikkovi orasida (ikkovi ham cho'kka tushib o'tirgan holda) suhbat boshlanadi:

Vazir: Assalomualaykum, podshoyim, xizimatingizgakeldik (qo'lolishibsalomlashadilar).

Podsho: Xizmatimizga yaraysizmi?

Vazir: Xizimatingiz biladi.

Podsho: Xaloyiqni tartibga chaqiring.

Vazir: Xo'p bo'ladi (vazir davradagilarni podsho qanday o'tirgan bo'lsa, shu taxlitda o'tirishga

majbur qiladi.)

Vazir: Podshoyim, xaloyiq tinch. Yo'rg'ani yuritishga ijozat bering.

Podsho: Yo'rg'ani yuriting.

Navbati kelgan kishi oshiqni tashlaydi. Oshig'I pikka tushsa, oshiq navbatdagi kishiga o'tadi. Agar oshig'i chikka tushsa, darhol vazir podshoga murojaat qiladi.

Vazir: Podshoyim, dod.

Podsho: Arzingni ayt.

Vazir: Men bir o'g'ri tutdim.

Podsho: Na o'g'risi?

Vazir: Olma o'g'irlayotganda tutdim.

Podsho: Olma uzgan qo'liga besh juftan darra uring.

Aybdor: Podshoyim, arzim bor.

Podsho: Aybdor, arzingni ayt.

Aybdor: Sherigim bor.

Podsho: Sherigini ham sinab ko'ring [5].

Yana navbatdagi kishi oshiq tashlaydi. Uning oshig'I pikka tushsa aybdor bilan ikkovi turib podshoga "qulluq, podshoyim" deb ta'zim qilib o'tiradilar. Agar chikka tushsa, podsho har ikki aybdorni ham beshjuftdarradanurishgabuyuradi. Hukmni vazir yoki uning topshirig'I bilan davradagi bir kishi ijro qiladi. Bunda ham aybdorlar hukmni ijro qiluvchi bilan birga podshoga "qulluq, podshoyim" deb ta'zim qiladilar. Podshoning ijozati bilan ular o'z o'rinlariga o'tiradilar. Vazir esa yana podshodan ruxsat olib, o'yinni davom ettiradi. O'yin davomida kimning tashlagan oshig'i chikka tushsa, ularning har qaysisiga vazir turli ayblardan birini ro'kach qiladi.

Podshoning buyrug'i bilan oto'g'risidavraaylantiribminiladivaotdaykishnatiladi. Echkio'g'risin iuribma'ratadilar. Eshako'g'risi ham eshakdayhangraydivaminiladi. Vazirba'zanpodshoga "Sizningh uzuringizgabittaraqosaniolibkelayatgandim, bukishiunio'g'irlabketdi" – deydi, aybdorniko'rsatib. Podshoesaundanraqqosabo'lib "Lazgi" yoki "Norim-norim", "Orazibon" kuylaridanbirigao'ynabbe rishnitalabqilgan. Aybdoresaxotin-qizlarkiyiminikiyibdavradoshmusiqachilarchalgankuylargao'ynab bergan. Shuningdek, aybdorlarqo'shiqaytishga, masxarabozlikqilishga, ertak, afsonavalatifalaraytibb erishgahammajburbo'lganlar.

O'yindavomidapodshovavazirtez-tezo'zgaribturadi. Podshoo'zgargandavaziravvalgipodshon ingtojiniyangipodshogakiyigizib, uningoldinitozalaganlar. Agar avvalgipodshoo'yinto'rt-beshdav raaylangunchapodsholikqilganbo'lsa, yangipodshosaylangach, eskipodshonidavradagilaratxtdana g'daribtashlashni talab qilganlar. Shu vaqtvazirikkikishiyordamidaavvalgipodshonio'rnidan tikka turg'azadi. Ulardanbirisiuningorqatomonigao'tibikkiqu'liniergatirabtaxtvazifasinibajaradi. Bir ki shiesaeskipodshonizarbbilanorqagasuradi. Natijadapodshotaxtvazifasinibajaruvchigao'ralashib, orqatomongayiqilibtushadi. Davradakuchlikulgiboshlanadi. Hammalari joy-joyigao'tiradilar. Vazire saburungitartibdayangipodshodanijozatso'rab, o'yinnidavomettiradi.

O'yin davomida davradagilar podsho va uning vaziriga qattiq bo'ysunadilar. O'yindavrasiuchto'rtsoatlabdavometgan. O'yinfaqatko'pchilikningiltimosigabinoanyokipodshorolidao'ynayotgankis hiningbuyrug'igabinoanto'xtatilgan.

Albatta, o'yinning ushbu jihatlari Xorazm xalqini san'atga bo'lgan mehr-muhabbatini yanada oshirgan bo'lsa ajab emas.

Shu jihati bilan ham o'yinining kelib chiqishi uzoq o'tmishga borib taqalashini taxmin qilishimiz mumkin. Sababi Xorazm vohasining qadimiy qal'alaridan san'atning ilk ildizlari bilan bog'liq ko'pgina asori-atiqalar topilgani barchamizga ma'lum. Jumladan, yunon tarixchisi Gerodot - "Araks (Amudaryo) bo'ylaridayashovchimassagetlarkechasigulhanyoqib, o'simlikhididanmastbo'lib, uning atrofidaqo'shiqaytibraqsgatusharedilar", - deb yozib qoldirgan[6].

O'yinningtomoshabindiqqatinijalbqiladiganjihatihundaki, buo'yindaobrazlarning, ya'nipodsho, vazir, so'fivaaybdorningbo'lishi, shuningdek, ularo'rtasidakuchlifantaziyaasosidavradaturlixilsah naviyko'rinishlarningyuzagakelishialbatta o'yinningtomoshagaboyvaqiziqarlikechishinita'minlagan.

Asosan o'yin kollektiv xarakterga ega bo'lishi juda muhimdir. O'yin o'ynaydigan bolalar jamoasi har bir ishtirokchiga nisbatan tashkiliy printsip sifatida harakat qiladi, bolaning o'z zimmasiga olgan rolini bajarishga ruxsat beradi va qo'llab-quvvatlaydi. Kollektiv o'yinda bolalar jamiyati yaratiladi, garchi u kattalar hayotini takrorlasada, lekin mustaqil, ma'lum ma'noda jamoa sifatida yashaydi. Haqiqiy o'yin munosabatlari va o'yin jarayonida yuzaga keladigan o'yin bilan bog'liq munosabatlari bolaning shaxsiyatiga, xususan, nutq va muloqot qobiliyatlariga o'ziga xos ta'sir ko'rsatadi. Bolaning atrofidagi dunyoda ma'lum bir o'rinni egallashga bo'lgan ehtiyojini qondirishning maxsus shakli sifatida paydo bo'lgan rolli o'yin bu ehtiyojni uning o'ziga xos shakliga - kattalarga xos bo'lgan faoliyatni, ijtimoiy ahamiyatga ega va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan faoliyatni amalga oshirishga aylantiradi.

Maktabgacha yoshda o'yinning boshqa shakllari ham paydo bo'ladi, xususan, kattalar tomonidan maxsus yaratilgan va avloddan avlodga o'tadigan qoidalarga muvofiq o'yinlar. Turli didaktik va ochiq o'yinlar individual narsalarni idrok etish, kuzatish, umumlashtirish va intellektual faoliyatning boshqa jihatlarini shakllantirishga, harakatlarni muvofiqlashtirishni, tezlikni, aniqlikni va boshqalarni yaxshilashga yordam beradi.

V.N.Vsevolodskiy-Gerngross, ta'kidlaganidek kundalik hayotda o'yin nomlari o'rnatilgan hodisalar doirasi juda katta. Haqiqatan ham, deb davom etadi muallif, biz o'yinni bolalar yoki yoshlar, ba'zi hollarda kattalar tomonidan turli xil kundalik sahnalarni, masalan, ov, urush, inqilobni takrorlash deb ataymiz qaroqchilar, yirtqich hayvonlar va boshqalarning hujumi. Biz o'yinni bekinmashoq, tuzoqlar, shaharlar, aylanmalar deb ataymiz, biz raqs o'yinlarining uzoq seriyasini bilamiz va hokazo. Dumaloq raqs o'yini, qaroqchilar o'yini o'rtasida umumiylik yo'qdek tuyuladi. Va agar biz ushbu hodisalarga marosim o'yinlarini qo'shsak, masalan, shaxmat yoki kartalar va «tijorat» o'yinlarini o'ynasak, biz chuqur maqsadli hodisa bilan shug'ullanayotganimiz aniq ko'rinadi. Biroq, keng qamrovli materiallar bilan tanishish, ta'kidlaydi V.N. Vsevolodskiy-Gerngross, o'yin hodisalari o'rtasida turli xil qarindoshlik turlari mavjudligi haqida xulosaga olib keladi.[7].

Ammo har qanday o'yin yadrosi, uning rivojlanishi uchun qulay sharoitlarga tushib, rivojlanadi, noqulay sharoitga tushib, u yomon rivojlangan bo'lib qoladi yoki butunlay yo'qoladi. Xuddi shu narsa o'rnatilgan o'yin bilan sodir bo'lishi mumkin. Har qanday o'yin, ba'zi sharoitlarga tushib, rivojlanadi, boshqalarida - u qayta tug'iladi, uchinchisida - buziladi. Qayta tug'ilish jarayoni atrof-muhitning o'zgarishi qanchalik yorqinroq bo'lsa, shunchalik keskinroq bo'ladi, shuning uchun jamiyat bir ijtimoiy iqtisodiy shakllanishdan ikkinchisiga o'tganda, o'yin repertuari, umuman, barcha kundalik hodisalar kabi kuchli o'zgarishlarga uchraydi.

Lesnoy Gorodokdagi xalq o'yinlarini o'rganish va qayta tiklash, V.M. Grigoryev quyidagi asosiy, uning fikricha, ularning xususiyatlarini ilgari surdi. Bu, birinchi navbatda, mavjudlik davomiyligi, odamlar orasida keng tarqalganligi, o'yinni «o'ziniki» deb tan olish, ya'ni ma'lum bir xalqning xarakteri, madaniyati va hayotining xususiyatlarini ifodalovchi, juda tipik, xarakterlidir"[8].

Muallifning ta'kidlashicha, eng muhimi, ma'lum bir xalq uchun o'yinning o'ziga xos, tipik xususiyatini isbotlash va uni «o'ziga xos, mahalliy» o'yin sifatida tan olishdir. Va bu nafaqat xalqning turli qatlamlari, turli avlodlar va mahalliy aholi vakillarining og'zaki bayonotlarida (ular muhim bo'lsa-da), balki obyektiv faktlarda ham. Shular jumlasidan, xalq tomonidan o'z sevimli o'yinining ko'plab nav va variantlarini yaratish, uni an'anaviy bayramlar, marosimlar, kundalik hayotda, qo'shiq, tasviriy va boshqa ijodda, ona tili frazeologiyasiga kiritish va boshqa jihatlar. An'anaviy kundalik madaniyat, ayniqsa, ko'rsatib turibdi.

Milliy o'yinlarning ko'p tomonlama almashinuvi ularning bir-birini boyitishiga, eng mashhur turlarini tanlashga yordam berdi. Shu bilan birga, har bir xalq o'yinga ushbu xalqning madaniyati va xarakterining o'ziga xosligini ifodalovchi yangi elementlarni kiritdi. Shuning uchun ham muayyan o'yinning milliy, etnik mansubligining kelib chiqishini isbotlash amalda mumkin emas. Sevimli o'yinga milliy hayot unsurlari, munosabatlar, taqiqlar, urf-odatlar kiritilgan bo'lib, ular o'z izini qoldirib, o'yinga ma'lum bir o'ziga xoslik kiritgan.

Xalq o'yini xalq madaniyatining ko'plab elementlari bilan bog'liq. Masalan, u hamisha milliy bayramlar qatoriga kiradi, mehnat, urf-odat va an'analar bilan chambarchas bog'liq.

Shunday qilib, xalq o'yinining mohiyati va o'ziga xosligi (nisbatan erkin faoliyat, cheklangan makon va vaqt, tartib, o'yinchilar uchun majburiy bo'lgan munosabatlar me'yorlari va qoidalarning mavjudligi, rollarni taqsimlashda keskinlik, ixtiyoriylik va tenglik, jamoaviy xususiyat, tarkib turli yosh guruhlari, jihozlarning soddaligi va qulayligi va boshqalar) ta'lim vositasi sifatida harakat qilish imkonini beradi. Demak, xalq o'yinlari mazmunidan, uning tarkibiy qismlaridan foydalanish, ishtirokchilarni o'qituvchi tomonidan ko'zlangan maqsadlarga ko'ra tartibga solish uning tarbiyaviy imkoniyatlarini yana bir bor isbotlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Milliy va harakatli o'yinlar. Darslik. / T.S. Usmanxodjayev va boshq.; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya instituti. T.: «Iqtisod-Moliya», 2015. 18 bet.

2. Репринцева Г.И. От игрык взаим о пониманию // Начальная школа. - 1991-№3.-С. 13-15.

3. Геронимус Ю.В. Игра, модель, экономика. -М., 1969. -207 с.

4. Дала ёзувлари. – Хоразм вилояти, Хива шаҳри, 2020.

5. Т. Qilichov. Хоразм халқ театри.:1998-йил 86- 87 бет.

6. Геродот. История. В девяти книгах. –Ленинград: изд-во «Наука», 1972. – С.75.

7. Игры народов СССР: Сб. материалов / Сост. В.Н. Всеволодский Гернграсс и др. -М. - Л.: Академия, 1933. -563 с.

8. Григорьев В.М. Народные игры и традиции России / Всерос. Центр худож. творчества профобразования. -М.: ГРДНТ, 1994. -243 с.